

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.17>

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Мамедов Р.А.,
аспірант,

*Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника*
ORCID: 0009-0001-8636-7756

Мамедов Р.А. Особливості визначення правової кваліфікації та класифікація кримінальних правопорушень проти довкілля.

У вказаній науковій статті здійснено комплексний аналіз проблем, пов'язаних з притягненням осіб до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля. Охарактеризовано основні підходи до класифікації таких правопорушень, проаналізовано окремі позиції науковців, а також запропоновано власний підхід до такої класифікації, яка, на думку автора, матиме більш ефективний вплив з правозастосовної точки зору. Крім того, у статті звертається увага на деяку універсальність предмету посягання злочинів даної категорії, оскільки склади таких кримінальних правопорушень, не дивлячись на наявність у Кримінальному кодексі України окремого Розділу VIII «Злочини проти довкілля», законодавцем фактично поміщено до різних розділів чинного Кримінального кодексу України. Також, у межах дослідження охарактеризовано основні юридичні інструменти, які дозволяють розмежувати кримінальну та адміністративну відповідальність за вчинення протиправних діянь у сфері охорони навколишнього природного середовища. Поміж іншим, у статті розглянуто найбільш поширені помилки, що виникають при визначенні правової кваліфікації протиправних діянь у сфері охорони довкілля. Зокрема, звертається у вага на непоодинокі випадки, коли діяння, що містять ознаки кримінального правопорушення, помилково кваліфікуються як адміністративні проступки, що свідчить про необхідність вдосконалення правозастосовної діяльності в означеній сфері та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних та контролюючих органів. Окрему увагу в статті присвячено аналізу судової практики, зокрема, правових позицій Верховного Суду в цій сфері, обґрунтовано необхідність системного підходу до вдосконалення кримінально-правового регулювання у сфері охорони довкілля та формування єдиної методології кваліфікації відповідних правопорушень. Запропоновані висновки можуть слугувати теоретичним підґрунтям для подальших наукових досліджень, а також мати практичне значення для працівників слідчих органів, прокурорів, судді адвокатів та інших практиків у даній сфері.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення проти довкілля, класифікація кримінальних правопорушень, правова кваліфікація кримінального правопорушення, розмежування між кримінальними та адміністративними правопорушеннями, навколишнє природне середовище, довкілля, юридичні помилки при визначенні правової кваліфікації.

Mamedov R.A. Features of determining legal qualification and classification of criminal offenses against the environment.

The mentioned scientific article provides a comprehensive analysis of the problems associated with bringing individuals to criminal liability for committing criminal offenses against environment. The main approaches to the classification of such offenses are described, individual positions of scientists are analyzed and an own approach to such classification is proposed, which, in the author's opinion, will have a more effective impact from a the practice law view. In addition, the article draws attention to a certain universality of the subject of the elements of crimes of this category, since the elements of such criminal offenses, despite the presence of a separate Section VIII "Crimes against the Environment" in the Criminal Code of Ukraine, the legislator actually placed them in different articles of the current

Criminal Code of Ukraine. Also, within the framework of study, the main legal instruments that allow distinguishing between criminal and administrative liability for committing illegal actions in the field of environment protection are characterized. Among other things, the article considers the most common errors that arise when determining the legal qualification of illegal actions in the field of environmental protection. In particular, attention is drawn to the frequent cases when acts containing signs of a criminal offense are mistakenly classified as administrative offenses which indicates the need to improve law enforcement activities in this area and to improve the skills of employees of law enforcement and regulatory bodies. The article pays special attention to the analysis of judicial practice, in particular, the legal position of Supreme Court in the area, and justified the need for a systematic approach to improving criminal law regulation in the field of environmental protection and the formation of a unified methodology for the qualification of relevant offenses. The proposed conclusions can serve as a theoretical basis for the next scientific research as well as have practical significance for employees of investigate bodies, prosecutors, judges, lawyers and other practitioners in this area.

Key words: criminal liability, crimes against the environment, classification of criminal offenses, legal qualification of a crime, distinction between criminal and administrative offenses, environment, errors in determining legal qualification.

Постановка проблеми. Збереження природних ресурсів, забезпечення їх ефективного використання, а також створення сприятливих умов для життєдіяльності людини, є беззаперечно одним із основних завдань на шляху до становлення міцної та економічно стабільної держави. Вказане є неможливим без впровадження дієвої та ефективної кримінально-правової політики в означеній сфері. Профілактика, виявлення, розкриття правопорушень проти довкілля, а також своєчасне притягнення винних осіб до адміністративної, кримінальної та цивільної відповідальності є ключовим інструментом для збереження сприятливого для життєдіяльності людини та екосистеми навколишнього природного середовища. Разом з тим, подекуди недосконалість чинного законодавства, а також відсутність достатньої кількості кваліфікованих кадрів у правоохоронних органах, які б спеціалізувалися на правопорушеннях у даній сфері, призводить до того, що значна кількість таких злочинів залишаються не розкритими, а дії правопорушників нерідко кваліфікуються не вірно, що дозволяє їм уникнути передбаченої Законом справедливої відповідальності. Зокрема, широкого поширення у вітчизняній правозастосовній діяльності набули юридичні помилки під час розмежування кримінальних та адміністративних правопорушень у зазначеній сфері. Вказане зумовлено, зокрема, розміщенням складів кримінальних правопорушень проти довкілля у різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу України, а також відсутністю чіткого впорядкування статей Кодексу. За таких обставин, для ефективного застосування норм Кримінального кодексу України щодо кримінальних правопорушень проти довкілля необхідно провести дослідження цих норм, здійснивши їх класифікацію, порівняння з нормами, визначеними Кодексом України про адміністративні правопорушення, а також навести основні інструменти визначення вірної правової кваліфікації дій правопорушників.

Незважаючи на безумовну значимість наукових напрацювань вітчизняних вчених, чимало питань, у тому числі тих, що стосуються практичного застосування норм Кримінального кодексу України в сфері охорони довкілля, залишаються дискусійними та потребують дослідницької уваги. Відтак, **стаття має на меті** шляхом проведення дієвої класифікації, аналізу та порівняння норм кримінального та адміністративного права, а також висвітлення правових позицій Верховного Суду, полегшити визначення вірної правової кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля, що безумовно матиме значну користь у практичній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення особливостей поняття, класифікації та кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля було предметом наукових пошуків С.Б. Гавриша, А.П. Гетьмана, М.І. Веревічевої, О.Л. Дубовик, Е.М. Жевлакова, Н.Г. Іванової, Н.Р. Кобецької, Т.В. Корнякової, В.К. Матвійчука, О.В. Мельник, І.І. Митрофанова, В.О. Навроцького, Н.Л. Романової, М.І. Хавронюка, Ю.С. Шемшученка та ін.

Виклад основного матеріалу. Частиною першою статті другої Кримінального кодексу України визначено, що підставою для кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом [1]. При цьому, для оптимізації та полегшення у практичній діяльності законодавець помістив склади кримінальних правопорушень до різних розділів Кодексу у залежності від їх групової належності.

Так, кримінальні правопорушення проти довкілля здебільшого поміщено до розділу VIII Кримінального кодексу України, який включає статті 236–254.

Деякі науковці, наводячи характеристику та класифікацію злочинів проти довкілля, звертають увагу саме на розділ VIII. Як приклад, О.Г. Колб та О.М. Гумін до злочинів проти довкілля відносять кримінальні правопорушення, визначені саме цим розділом. [1, с. 149].

Натомість, такий підхід є дещо звуженим, оскільки в широкому сенсі відповідальність за кримінальні правопорушення проти довкілля визначена також й статтями інших розділів цього Кодексу.

Як приклад, частиною другою статті 197-1 КК України, яка міститься у розділі VI «Кримінальні правопорушення проти власності», передбачено відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки, вчинене, у тому числі щодо земельних ділянок особливо цінних земель.

До особливо цінних земель відносяться, зокрема, землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення (п. «г» ч. 1 ст. 150 Земельного кодексу України) [3].

Відтак, у разі вчинення особами самовільного зайняття земельних ділянок природно-заповідного фонду чи іншого природоохоронного призначення, таке кримінальне правопорушення з правозастосовної точки зору доцільно буде відносити саме до злочинів проти довкілля.

За таких обставин, більш доцільно звернутися до класифікації, запропонованої І.І. Митрофановим та В.В. Локтіоною, які кримінальні правопорушення проти довкілля поділяють на дві основні групи: 1) злочини, складі яких передбачені статтями (частинами статей) інших розділів КК України, але при їх вчиненні створюється загроза заподіяння або заподіюється шкода довкіллю; 2) злочини, відповідальність за які передбачена статтями розділу VIII Особливої частини Кодексу «Злочини проти довкілля» [4, с. 64].

Деякі вчені робили спроби провести розмежування між кримінальними правопорушеннями проти довкілля, які містяться у Розділі VIII, та в інших розділах Кодексу, зокрема, у розділі VI «Злочини проти власності», представляючи їх об'єкт та предмет відмінними один від одного. Так, Панов М.І. та Олійник П.В., проводячи аналіз кримінальних правопорушень, визначених Розділом VIII та Розділом VI, таке розмежування намагалися провести через наведення особливої характеристики предмета злочинів проти власності: фізичної, економічної, соціальної та юридичної [5, с. 90].

Натомість, розглядаючи дане питання з правозастосовної точки зору, таке розмежування можна провести лише умовно.

Як приклад, статтею 190 Кримінального кодексу України (Розділ VI «Кримінальні правопорушення проти власності») передбачено відповідальність за заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство). Разом з тим, у разі, якщо предметом посягання буде, зокрема, земельна ділянка лісового, природно-заповідного фонду чи іншого природоохоронного призначення, такий злочин доцільно буде відносити саме до категорії правопорушень проти довкілля. Та й об'єктом посягання у такому випадку будуть скоріше правовідносини щодо охорони довкілля, аніж відносини щодо права власності.

Аналогічно, статтею 362 КК України (Розділ XVI «Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку») передбачено відповідальність за несанкціоновану зміну, знищення або блокування інформації, яка обчислюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах чи комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї. Різновидом вчинення цього кримінального правопорушення може бути, зокрема, внесення несанкціонованих змін до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. При цьому, якщо такі несанкціоновані зміни внесені стосовно об'єкта (земельної ділянки, об'єкта нерухомого майна тощо), пов'язаного з охороною навколишнього природного середовища, таке кримінальне правопорушення слід відносити до злочинів проти довкілля.

Те ж саме стосується й кримінальних правопорушень, передбачених, ст. 358 (підроблення документів, печаток, штампів), ст. 364 (зловживання владою або службовим становищем), ст. 365-2 (зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги), ст. 366 (службове підроблення), ст. 367 (службова недбалість) тощо.

Таким чином, законодавець передбачив доволі широкий спектр статей Кримінального кодексу України, якими охоплюються кримінально карані діяння у сфері охорони навколишнього природного середовища, та помістив їх до різних розділів Кодексу.

Вказане у свою чергу створює деякі труднощі при визначенні вірної правової кваліфікації дій правопорушника, а отже потребує детального вивчення та аналізу як теоретиками, так і практиками даної галузі.

Так, для ефективного пошуку та визначення вірної правової кваліфікації злочинів проти довкілля доцільно провести їх класифікацію, розділивши на окремі види.

Традиційно, кримінальні правопорушення проти довкілля, як й інші злочини, можуть бути класифіковані за різними критеріями: об'єктивною стороною, суб'єктом, суб'єктивною стороною тощо. Деякі дослідники, серед яких Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, злочини даної категорії класифікують навіть за територіальною ознакою їх вчинення [6, с. 33-34]. При цьому, для вибору вірної правової кваліфікації найбільш актуальною є класифікація за безпосереднім об'єктом. Так, Коржановський М.Й. пропонує класифікацію на: 1) злочини, що посягають на екологічну безпеку; 2) злочини у сфері землекористування, охорони надр, атмосферного повітря; 3) злочини у сфері охорони водних ресурсів; 4) злочини у сфері лісокористування, захисту рослинного і тваринного світу [7, с. 132].

Разом з тим, для полегшення використання саме у правозастосовній діяльності, вважаю за доцільне розширити класифікацію, запропоновану Коржановським М.Й., та розділити злочини даної категорії на вчинені у сфері: 1) екологічної безпеки 2) поводження з відходами; 3) охорони та використання земель; 4) надрокористування; 5) охорони атмосферного повітря; 6) охорони водних ресурсів; 7) охорони лісових ресурсів та збереження рослинного світу; 8) захисту тваринного світу та водних біоресурсів; 9) охорони об'єктів природно-заповідного фонду.

Так, до кримінальних правопорушень у сфері забезпечення екологічної безпеки можна віднести: порушення правил екологічної безпеки (ст. 236), невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237), приховування або перекручування відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238), проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253). Окремим блоком до цієї категорії можна віднести визначені розділом XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», серед яких найбільш поширеними є ст. 438 (воєнні злочини), ст. 441 (екоцид) тощо.

Окрім того, до кримінальних правопорушень у сфері забезпечення екологічної безпеки деякі автори відносять: порушення правил безпеки під час виконання робіт із підвищеною небезпекою (ст. 272), порушення правил ядерної або радіаційної безпеки (ст. 274), порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд (ст. 275), заготівлю, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції (ст. 327) [8, с. 133].

Кримінальні правопорушення у сфері поводження з відходами включають: забруднення або псування земель (ст. 239).

До кримінальних правопорушень у сфері охорони та використання земель можна віднести: незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1), незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2), безгосподарське використання земель (ст. 254), а також, у разі коли предметом вчинення злочину є землі природоохоронного призначення: самовільне зайняття земельної ділянки, вчинене, зокрема, щодо земельних ділянок особливо цінних земель (ч. 2 ст. 197-1), самовільне будівництво на самовільно зайнятій ділянці, визначеній частиною другою (ч. 4 ст. 197-1), заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) (ст. 190), підроблення документів, печаток, штампів (ст. 358), несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї (ст. 362), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2), службове підроблення (ст. 366), службова недбалість (ст. 367) тощо.

До категорії кримінальних правопорушень у сфері надрокористування відносяться: порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин (ст. 240), незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину (ст. 240-1).

Категорія кримінальних правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря включає статтю 241 КК України – забруднення атмосферного повітря.

Злочини у сфері охорони та використання водних ресурсів включають: порушення правил охорони вод (ст. 242), забруднення моря (ст. 243), порушення законодавства про континентальний шельф України (ст. 244).

До кримінальних правопорушень у сфері охорони лісових ресурсів та охорони рослинного світу відносять: знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ст. 245), незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу (ст. 246), порушення законодавства про захист рослин (ст. 247). Крім того, до даної категорії можна віднести правопорушення, передбачене статтею 201-1 «Контрабанда лісоматеріалів та цінних порід дерев».

До кримінальних правопорушень у сфері охорони тваринного світу та водних біоресурсів відносяться: незаконне полювання (ст. 248), незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 249), проведення вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів (ст. 250), порушення ветеринарних правил (ст. 251), жорстоке поводження з тваринами (ст. 299).

Серед кримінальних правопорушень у сфері охорони природно-заповідного фонду можна виділити: умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 252), порушення правил охорони або використання надр, незаконне видобування корисних копалин, вчинені на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду (ч. 3 ст. 240), незаконне видобування, збут, придбання, передача, пересилання, перевезення, переробка бурштину, якщо вони вчинені на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 240-1), незаконна порубка або незаконне перевезення, зберігання, збут лісу, вчинені у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду (ч. 3 ст. 246), незаконне полювання в заповідних або інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду (ст. 248) тощо.

Важливим інструментом обрання вірної кваліфікації дій правопорушника є не тільки пошук правильної статті Особливої частини Кримінального кодексу України згідно вищенаведених категорій, а й їх відмежування від аналогічних статей Кодексу України про адміністративні правопорушення. Так, подекуди диспозиції окремих статей Кримінального кодексу України закріплюють схожі норми, що й диспозиції статей Кодексу України про адміністративні правопорушення. У такому випадку розмежування між ними слід проводити виключно за наслідками або особливою територією вчинення.

Як приклад, статтею 65 КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за незаконну порубку і пошкодження дерев або чагарників; знищення або пошкодження лісових культур, сіянців або саджанців у лісових розсадниках і на плантаціях, а також молодняка природного походження і самосіву на площах, призначених під лісовідведення. Вказана норма КУпАП кореспондується зі статтею 246 КК України.

Однак, підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності за незаконну порубку дерев у відповідності до ч. 1 ст. 246 КК України є наслідки у виді істотної шкоди (шкода, яка у двадцять і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, або інша істотна шкода, завдана навколишньому природному середовищу в частині забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів).

Відтак, критерієм розмежування між статтею 65 КУпАП та ч. 1 ст. 246 КК України є істотна шкода.

Крім того, ч. 3 ст. 246 Кримінального кодексу України передбачена кримінальна відповідальність за порубку дерев, вчинену у заповідниках або на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах. При цьому, істотна шкода у такому випадку не вимагається. Відтак, у разі вчинення порубки дерев на зазначеній вище території, незалежно від наслідків, дії правопорушника будуть кваліфікуватися саме за ч. 3 ст. 246 КК України [9].

Розуміння дієвих механізмів розмежування між злочинами та адміністративними правопорушеннями проти довкілля має суттєве значення, оскільки на практиці мають місце непоодинокі випадки притягнення осіб до адміністративної відповідальності за наявності у їх діяннях ознак саме кримінального правопорушення. При цьому, механізм оскарження притягнення до адміністративної відповідальності, а також дія принципу «non bis in idem» («особа не може двічі бути притягнена за вчинення одного й того ж правопорушення»), часто унеможливають виправлення таких помилок, та, як наслідок, особи уникають визначеної Законом кримінальної відповідальності.

Адміністративні правопорушення проти довкілля визначені Розділом 7 КУпАП та їх можна, як і злочини, умовно поділити на відповідні категорії: 1) правопорушення у сфері екологічної безпеки: невиконання вимог екологічної безпеки у процесі впровадження відкриттів, винаходів, корисних моделей, промислових зразків, раціоналізаторських пропозицій, нової техніки, технологій і систем, речовин і матеріалів (ст. 91-1), перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів (ст. 91-2), приховування перевищення встановлених лімітів на обсяги утворення та розміщення відходів (ст. 91-3), відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації (ст. 91-4), порушення вимог законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля (ст. 91-5), порушення вимог законодавства у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів (ст. 91-6), порушення вимог законодавчих актів про зберігання, використання та облік вибухових матеріалів у галузях промисловості (ст. 94), порушення правил і норм ядерної та радіаційної безпеки (ст. 95); 2) правопорушення у сфері поводження з відходами: порушення вимог щодо поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення (ст. 82), порушення правил ведення первинного обліку та здійснення контролю за операціями поводження з відходами або неподання чи подання звітності щодо утворення, використання, знешкодження та видалення відходів (ст. 82-1), змішування чи захоронення відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, без спеціального дозволу (ст. 82-4), порушення правил передачі відходів (ст. 82-5), захоронення неперероблених (необроблених) побутових відходів (ст. 82-8), порушення правил застосування, зберігання, транспортування, знешкодження, ліквідації та захоронення пестицидів і агрохімікатів, токсичних хімічних речовин та інших препаратів (ст. 83), псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель (ст. 52) тощо; 3) правопорушення у сфері охорони та використання земельних ресурсів: самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 53-1), зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок з порушенням умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту (ст. 53-3), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 53-4), порушення правил землеустрою (ст. 55) тощо; 4) правопорушення у сфері надрокористування: порушення вимог щодо охорони надр (ст. 57), порушення правил і вимог проведення робіт по геологічному вивченню надр (ст. 58), порушення вимог щодо видобутку корисних копалин (ст. 58-1); 5) правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря: порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів (ст. 78), порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ (ст. 78-1), недотримання вимог охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд (ст. 79), порушення правил недопущення та запобігання витокам і викидам озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів (ст. 79-2) тощо; 6) правопорушення у сфері охорони водних ресурсів: порушення правил охорони водних ресурсів (ст. 59), порушення правил водокористування (ст. 60), пошкодження гідротехнічних споруд і пристроїв, порушення встановлених режимів роботи штучних водних об'єктів і водогосподарських систем (ст. 61) тощо; 7) правопорушення у сфері лісокористування та охорони рослинного світу: незаконне використання земель державного лісового фонду (ст. 63), порушення встановленого порядку використання лісосічного фонду, заготівлі і вивезення деревини, заготівлі живиці (ст. 64), незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка (ст. 65), знищення або пошкодження пожезахисних лісових смуг та захисних лісових насаджень (ст. 65-1), знищення або пошкодження підросту у лісах (ст. 66), здійснення лісових користувань не у відповідності з метою або вимогами, передбаченими в лісорубному квитку (ордері) або лісовому квитку (ст. 67), порушення правил відновлення і поліпшення лісів, використання ресурсів спільної деревини, вимог з охорони пралісів, квазіпралісів та природних лісів (ст. 68), введення в експлуатацію виробничих об'єктів без обладнання, що запобігає шкідливому впливу на ліси (ст. 71), знищення або пошкодження лісоосушувальних каналів, дренажних систем і шляхів на землях державного лісового фонду (ст. 74), знищення корисної для лісу фауни (ст. 76), порушення вимог пожежної безпеки в лісах (ст. 77), самовільне випалювання рослинності або її залишків (ст. 77-1), знищення або пошкодження зелених насаджень або інших об'єктів озеленення в межах населених пунктів та за їх межами, що не віднесені до лісового фонду (ст. 153) тощо; 8) правопорушення у сфері охорони тваринного світу та водних біоресурсів: порушення правил використання об'єктів тваринного світу (ст. 85), порушення порядку придбання чи збуту об'єктів тваринного або рослинного світу, правил утримання диких тварин у неволі або в напіввільних умовах (ст. 88-1),

порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними (ст. 88-2), жорстоке поводження з тваринами (ст. 89), порушення вимог щодо охорони видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України або які охоплюються відповідно до міжнародних договорів України, або які внесені до переліків рідкісних видів тварин і рослин, або які мають особливу наукову, природоохоронну та іншу цінність, або є такими, що перебувають під загрозою зникнення на відповідній території (ст. 90) тощо; 9) правопорушення у сфері охорони об'єктів природно-заповідного фонду: порушення правил охорони та використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ст. 91); [10].

Також, до адміністративних правопорушень проти довкілля можна віднести окремі правопорушення, визначені Главою 9 КУпАП «Адміністративні правопорушення у сільському господарстві. Порушення ветеринарно-санітарних правил» та інших Глав Кодексу.

Крім того, важливим джерелом для отримання інструментів вірної кваліфікації правопорушень проти довкілля є практика Верховного Суду.

Фундаментальним актом цього джерела права є постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля».

Вказана постанова звертає особливу увагу на важливі аспекти проведення розмежування між статтями Особливої частини Кримінального кодексу України стосовно кримінальних правопорушень даної категорії.

Так, згідно цієї постанови, порубка дерев і чагарників на територіях, не віднесених до лісового фонду (ст. 4 Лісового кодексу України), не тягне відповідальності за ст. 246 КК України. За наявності відповідних підстав такі дії можуть бути кваліфіковані як крадіжка, самоправство тощо. Заволодіння деревами, зрубаними та підготовленими до складування або вивезення, залежно від обставин справи слід кваліфікувати за відповідними частинами ст. 185 КК України або іншими статтями, якими передбачено відповідальність за вчинення злочинів проти власності. [11] Отже, дана постанова визначає важливий критерій кваліфікації дій правопорушника за ст. 246 КК України – вчинення порубки дерев саме на землях лісового фонду. При цьому порубка дерев на інших територіях, які не віднесені до лісового фонду, кваліфікується як самоправство або крадіжка.

Вказане положення варте чи не найбільшої уваги, оскільки воно нерідко ігнорується правоохоронцями та контролюючими органами під час визначення кваліфікації дій правопорушника, та особливо під час розмежування кримінальних та адміністративних правопорушень в означеній сфері.

Так, аналізом офіційних веб-сайтів територіальних органів Державної екологічної інспекції України можна віднайти непоодинокі випадки притягнення осіб до адміністративної відповідальності за порубку дерев у порушення вимог вказаної Постанови Пленуму.

Як приклад, одним із територіальних органів Державної екологічної інспекції України особу притягнуто до адміністративної відповідальності за ст. 153 КУпАП (знищення зелених насаджень до ступеню припинення росту (порубка) на території однієї з сільських рад. При цьому, вказаним правопорушенням заподіяно шкоду довкіллю на суму 14, 5 тис. грн. [12].

За таких обставин, дії правопорушника мали кваліфікуватися за частиною першою ст. 185 КК України, а не за статтею 153 КУпАП.

Вказані факти є непоодинокими та потребують особливої уваги для уникнення аналогічних порушень у майбутньому.

Висновки. Наведена вище класифікація кримінальних, а також адміністративних правопорушень проти довкілля має важливе значення у правозастосовній діяльності. Запропоновані інструменти визначення вірної правової кваліфікації злочинів проти довкілля, їх відмежування від інших видів правопорушень, у тому числі, визначених Кодексом України про адміністративні правопорушення, є запорукою ефективної кримінально-правової політики у даній сфері, оскільки забезпечить дієве відновлення порушених прав та інтересів держави внаслідок вчинення кримінальних правопорушень у сфері охорони довкілля, притягнення осіб до визначеної законом відповідальності, а також дасть змогу вірно поінформувати населення про наслідки вчинення протиправних діянь в означеній сфері, що у свою чергу буде важливим чинником для запобігання вчиненню таких кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 12.05.2025).
2. Колб О.Г., Гумін О.М. Про деякі кримінологічно значущі ознаки злочинів проти довкілля. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2020. № 60, с. 147–150.
3. Земельний кодекс України: Закон України від 28.10.2001 № 2768-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 10.05.2025).
4. Митрофанов І.І. Довкілля під охороною закону про кримінальну відповідальність: монографія / І.І. Митрофанов, В.В. Локтіонова. Видавець: «ПП Щербатих О.В.», 2010, 420 с.
5. Панов М., Олійник П. Спірні питання відмежування злочинів проти власності від злочинів проти довкілля. *Юридична Україна. Кримінально-правові науки*. Випуск 2/2013, с. 88–93.
6. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. До питання класифікації злочинів проти довкілля. *Журнал «Екологічне право України»*. № 3-4. 2016. с. 31-37.
7. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України: Частина особлива. Курс лекцій. Київ АТІКА.-2001, 544 с.
8. Анісімова Г.В., Бредіхіна В.Л., Гетьман А.П., Донець О.В., Задихайло Д.Д., Зуєв В.А., Єрмолаєва Т.В., Копиця Є.М., Лозо О.В., Разметаєв С.В., Савчук О.О., Соколова А.К., Суєтнов Є.П., Черкашина М.К., Туліна Е.Є., Шеховцов В.В. Екологічне право. Підручник / За редакцією А.П. Гетьмана. Харків ПРАВО. 2021. 552 с.
9. Постанова Верховного Суду від 31.11.2021 у справі № 442/3269/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101712272> (дата звернення 30.05.2025).
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 18.05.2025).
11. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004 № 17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0017700-04#Text> (дата звернення 25.05.2025).
12. Публікація «Зафіксовано знищення зелених насаджень на Одещині» URL: <https://www.sw.dei.gov.ua/post/3480> (дата звернення 22.05.2025).